

Rudolf Viršík

PAMIATKOVÁ OBNOVA KAŠTIEĽOV

Architektonický vývoj kaštieľov na Slovensku v kontexte vývoja kaštieľov v bývalom Uhorsku

1. Podmienky vzniku

Počiatky rozmachu výstavby kaštieľov súvisia so zmenami v politickom, historickom a myšlienkovom dianí 16. storočia. Nové renesančné idey šíriace sa z Talianska, krajiny s bohatou antickou tradíciou, sa veľmi rýchlo dostávajú do oblasti strednej Európy (Uhorska) a ďalej, sprostredkovane aj na Slovensko. Nové myšlienkové prúdy nachádzajú odraz, okrem iného, aj v architektúre. Na profánnych stavbách sa začínajú presadzovať snahy o spohodnenie bývania a dôstojnú reprezentáciu, ktorú v období 16. storočia mala zabezpečiť moderná renesančná architektúra spolu s renesančným výtvarným aj úžitkovým umením. Významné zmeny vo vojenskej technike, kde sa začalo využívať delostrelectvo, a reálna hrozba tureckého plienenia a neskôr aj stavovských povstaní, tiež determinovala architektúru novovznikajúcich kaštieľov v rámci celého vtedajšieho Uhorska.

2. Stredovek - sídla nižšej šľachty

Kaštiele, ako opevnené sídla šľachty, budované zvyčajne v teréne s rovinatou, respektíve mierne zvlínenou konfiguráciou, mali svojich predchodcov už v stredoveku. Neboli to sídla vysoko postavenej šľachty, ale zväčša sídla drobnej šľachty a zemepánov. Niektoré ich charakteristické črty sa uplatnili a ďalej rozvíjali aj pri neskorších kaštieľoch. Týkali sa hlavne situovania objektov, funkčného využitia a základného architektonického konceptu. Tieto stavby sa často označujú ako stredoveké hrádky, stredoveké kúrie (menšie objekty), často aj ako tvrdze.

Väčšina kaštieľov bola vybudovaná práve na miestach stredovekých hrádkov, kúrií a tvrdz, ktoré už v tých dobách boli centrami miestneho hospodárskeho života. Tieto objekty boli situované zvyčajne na miestach, ktoré zodpovedali ich strategickému významu. Mohli to byť napríklad prírodné terasy (Moravany nad Váhom), alebo brody (Šimonovany), kde zároveň meandre riek mohli tvoriť prirodzenú ochranu týchto sídiel. Ďalšími lokalitami situovania stredovekých predchodcov kaštieľov boli križovatky ciest, prípadne iné výnimočné miesta. Jednoduchšie stredoveké objekty, ktoré sa postupom

času začlenili do neskorších kaštieľov, boli zvyčajne jednopriestorové vežového charakteru (Žabokreky n/Nitrou, Šimonovany, Ostratice). Ďalej to mohli byť dvojpriestorové, alebo aj trojpriestorové objekty (Zemianske Kostolany, Laskár), ktorých tradičné schéma sa uplatňovala taktiež v ľudovej architektúre aj v oveľa neskorších obdobiach. Stredoveké hrádky, ako objekty so zložitejšou dispozičnou a hmotovo-priestorovou skladbou sa tiež mohli stať základom novovekých panských sídiel (Sereď, Topoľčianky, Hlohovec).

Kontinuitu vývoja vidieckeho zemepánskeho sídla v období stredoveku až po renesančnú stavebnú etapu je možné veľmi dobre vidieť na príklade Šimonovian (viď obr.1).

3. Renesancia

Vďaka dobrým vzťahom a bohatým stykom uhorského kráľovského dvora so severotalianskymi Benátkami sa renesančná kultúra a umenie dostáva na územie Uhorska pomerne rýchlo. Postavenie šľachty, ktoré sa po skončení 15. storočia značne posilnilo, nachádza odraz aj v architektúre. Jedným z dôsledkov renesančných ideí a myšlienok humanizmu bola snaha o spohodnenie šľachtických obydlí a ich väčšiu reprezentatívnosť. Územie Uhorska však nebolo počas 16. storočia veľmi pokojné, preto fortifikačná funkcia novovznikajúcich kaštieľov pretrvávala naďalej, na rozdiel napríklad od Čiech, kde hrozba tureckej expanzie nebola až taká bezprostredná.

Dôležitou zložkou renesančnej architektúry v počiatkovej dobe jej uplatňovania nielen na Slovensku, ale v rámci celého Uhorska bolo fortifikačné staviteľstvo, ktoré prinášalo adekvátne odpovede na nový spôsob vojenského dobývania opevnení, pri ktorom sa začalo výrazne presadzovať delostrelectvo. Odrážalo sa to nielen vo výstavbe nových pevností a opevnení miest, ale aj v budovaní renesančných opevnení hradov a samozrejme aj v architektúre kaštieľov, predovšetkým na území Uhorska, ktoré už v tomto období bolo sčasti obsadené Osmanskou ríšou. Potreba budovania nových fortifikačných stavieb, alebo aspoň opevňovania starších objektov sa stáva veľmi aktuálnou po obsadení hlavného mesta vtedajšieho Uhorska - Budína. Tak vznikajú tri oblasti v rámci Uhorska, kde sa môže rozvíjať nielen výstavba renesančných

kaštieľov, ale aj celej renesančnej architektúry. Jednou z nich je práve Slovensko, ďalšími dvoma Zadunajsko (v súčasnosti západná časť Maďarska) a Sedmohradsko (v súčasnosti časť Rumunska). Každá z týchto oblastí bola obohatená o určité vplyvy, pričom svojrázna forma renesancie sa vytvorila v izolovanom Sedmohradsku. Niektoré objekty prestavali v renesančnom slohu, existujúce objekty rozširovali, alebo k nim pripájali nové krídla, pričom sa renesancia premiešavala s gotikou a talianske tvaroslovie s miestnymi motívmi. Zemepisná izolovanosť Sedmohradska a konzervativizmus spôsobil, že táto architektúra tu pretrvávala pomerne dlho. Dokladom pretrvávania stredovekej tradície môže byť kaštieľ v Mänästirei¹ (Rumunsko).

3.1 Renesancia na Slovensku

Rozsah a vybavenie kaštieľov záviselo od postavenia a solventnosti jeho vlastníkov. Slovensko nepatrilo medzi bohatšie krajiny ani v rámci Uhorska. Preto sa renesančné kaštiele na našom území nevyznačujú okázalosťou, ani svojou veľkosťou. Charakteristickejšie je skĺbenie pohodlného bývania a účinnej obrany v relatívne jednoduchom objekte.

Základnú pôdorysnú schému odvodenú od talianskeho castella tvorila pravidelná štvorkrídlová dispozícia, zväčša v tvare obdĺžnika, prípadne štvorca, s arkádovým nádvorím a nárožnými baštami, resp. bastiónmi (Bytča, Šaľa, Tovarníky). Takéto pôdorysné usporiadanie bolo výhodné hlavne z obranného hľadiska, nakoľko obytné krídla mohli byť presvetlené z dvora a každodenný život obyvateľov kaštieľa sa odohrával v chránenom vnútornom nádvorí. Vonkajšie múry spolu s nárožnými baštami boli vyhradené pre obranu². Kaštiele mohli mať aj vonkajšie obranné opevnenia, ktoré tvoril múr so strieľňami, alebo prstenec priekop, ktorý mohol byť doplnený systémom vonkajších bastiónových opevnení (Holíč), (obr.2). Takýto spôsob obrany sídla mimo vlastný objekt kaštieľa (zámku) sa uplatňoval hlavne v Čechách a na Morave (Židlochovice, Strážnice).

K základnému štvorkrídlovému typu je možné priradiť kaštiele so štvorkrídlovým nepravidelným pôdorysom s nádvorím so štyrmi a menším počtom nárožných bašt³. Tvar pôdorysného usporiadania týchto kaštieľov je zrejme ovplyvnený staršími stavbami, ktoré boli zahrnuté do renesančného konceptu (Hajná Nová Ves 1609, Strážky 1570-1590, Radvaň 2. pol. 16. stor.).

Ako na Slovensku tak aj v ostatných krajinách bývalého Uhorska bola výstavba štvorkrídlového typu kaštieľov doménou majetnejších vrstiev v radoch šľachty. Pre menej majetných zostávala možnosť

vybudovať redukovanú podobu tohto tvaru alebo vytvoriť kaštieľ blokový, bez vnútorného nádvorja. A práve na Slovensku sa vytvorila široká škála takýchto objektov, vzhľadom aj na ekonomické postavenie vtedajšej šľachty u nás.

Dobrym príkladom redukovania základnej štvorkrídlovej pôdorysnej schémy môže byť kaštieľ v Bošanoch. Pri jeho výstavbe bol využitý starší objekt s polygonálnou vežou, ktorý bol zahrnutý do novej dispozície. Vytvorený bol dvojkrídlový poschodový objekt, doplnený o kratšie jednopodlažné krídlo. Zvyšok štvorbokého tvaru pôdorysu tvoril obranný múr, hoci nešlo o úplnú štvorkrídlovú dispozíciu, mal kaštieľ štyri polygonálne nárožné bašty. Na podobnej pôdorysnej schéme bol postavený aj kaštieľ v Divíne (1670) s opevneným nádvorím, zosilneným nárožnými bastiónmi.

Príbuzným typom sú kaštiele s pôdorysným usporiadaním dvoch krídiel do tvaru písmena L. Do tejto kategórie je možné zaradiť kaštieľ v Kotešovej, s diagonálne postavenou vežou⁴, ako aj oba kaštiele v Oponiciach (ich renesančné stavebné etapy).

Ďalším typom renesančných kaštieľov, ktoré sa stali zrejme najrozšírenejšími a zároveň najcharakteristickejšími pre Slovensko, sú objekty blokového typu. Tieto stavby často vznikali na miestach starších sídiel šľachty (Moravany nad Váhom, Nitrianska Streda). Ich stavebníkmi neboli príslušníci majetnejších vrstiev, ale skôr drobná šľachta a miestni zemepáni. Ako vzory im slúžili súčasne budované rozsiahlejšie renesančné kaštiele. V tejto situácii vznikol kaštieľ blokového charakteru s pôdorysom obdĺžnikového, alebo štvorcového tvaru, so štyrmi nárožnými baštami. Kaštiele s hranolovými baštami boli na Slovensku rozšírenejšie ako s valcovými⁵.

Ku kaštieľom so štyrmi hranolovými nárožnými baštami je možné zaradiť objekt v Brodzanoch po prvej renesančnej stavebnej etape (z pol. 16. storočia), ktorého jadro tvorí dispozičný jednotrakt, objekt v Hanušovciach nad Topľou s dvojtraktovým dispozičným jadrom, ako aj objekt v Lúke s trojtraktovým dispozičným jadrom.

Kaštiele blokového charakteru so štyrmi valcovými nárožnými baštami boli vybudované napríklad v Dolnej Mičinej (2. pol. 16. storočia, prestavaný v r. 1667), v Klátovej Novej Vsi (koniec 16. storočia), alebo v Markušovciach (1643).

V 17. storočí sa aj pri stavbách menších kaštieľov začína upúšťať od niektorých fortifikačných prvkov. Štyri nárožné bašty sa redukujú na dve, alebo jednu, prípadne sú nahrádzané arkiermi, alebo rizalitmi. Kaštieľ s dvoma hranolovými nárožnými baštami prezentuje objekt vo Fričovciach z roku 1630 a v Necpaloch z r. 1673.

Kaštiele s dvoma valcovými nárožnými vežami sa nachádzajú napríklad v Mokradi a v Ostrej Lúke.

Špecificky riešený kaštieľ bol postavený v Sliachi-Hájnikoch. Je blokového charakteru, s obdĺžnikovým pôdorysom a namiesto nárožných bášť má na všetkých štyroch stranách situované úzke hranolové obranné rizality.

Kaštieľ v Moravanoch nad Váhom v období renesančnej prestavby na konci 16. storočia tvorili dve poschodové blokové budovy, ukončené vysokou oblúčikovou atikou. Priestrannejší objekt mal na kratšej západnej strane situovanú vežu a na nárožniach valcové arkiere⁶. Tendencia redukovania počtu nárožných bášť, respektíve ich nahrádzania nárožnými arkierami sa samozrejme prejavovala aj na väčších štvorkrídlových budovách (Pruské, Horné Lefantovce). Štvorkrídlový kaštieľ v Radošine je dokladom objektu so štyrmi nárožnými valcovými arkierami. Túto podobu spolu s arkádovou chodbou okolo celého vnútorného nádvorja získal až po renesančno-barokovej prestavbe v 2. pol. 17. storočia⁷.

Dvojpodlažná budova blokového charakteru s dvojtraktovou dispozíciou a fasádami zakončenými bohato členenou oblúčikovou atikou v Betlanovciach, z rokov 1564-68, sa vymyká z radu charakteristických typov slovenských kaštieľov. Nie je to opevnená stavba a nemá nárožné bašty ani rizality. Pripomína skôr vilu, alebo letohrádok.

V 2. pol. 17. storočia sa začínajú na Slovensku prejavovať nové vplyvy vo výstavbe kaštieľov. V tomto období bol vybudovaný kaštieľ v Diviakoch, ktorý má ešte dve nárožné hranolové veže, typické pre renesančné objekty, avšak jeho trojkrídlový pôdorys v tvare písmena "U" už vyznieva barokovo. V rokoch 1695-1697 bol postavený trojkrídlový kaštieľ v Brunovciach tiež už s barokovo chápaným pôdorysom v tvare písmena "U". V roku 1723 bol doplnený nárožnými hranolovými vežami, pričom nádvorie uzatváral pevnostný múr⁸.

3.2 Renesancia v ostatných častiach Uhorska

V oblastiach maďarského Zadunajska a rakúskeho Burgenlandu bolo vybudovaných niekoľko významných renesančných kaštieľov, ovplyvnených hornotalianskym pevnostným staviteľstvom. Svoj podiel v tom zohrávala aj relatívna zemepisná blízkosť týchto území a samozrejme už spomínané dobré vzťahy uhorského kráľovského dvora so severotalianskymi Benátkami. K týmto kaštieľom v maďarskom Zadunajske patrili objekty v Sárvári a Egervári. Kaštieľ v Sárvári, s hlavnou hranolovou vežou so vstupnou bránou, vznikol na prelome 16. a 17. stor. prestavbou stredovekého hradu. Opevnili ho bastiónovým opevnením (obr.3). Kaštieľ

v Egervári predstavuje typ štvorkrídlového objektu s nárožnými bastiónmi.

V oblasti východného Rakúska (Burgenland) sa tiež stavali kaštiele s nárožnými bastiónmi a uzavretým vnútorným nádvorím. Typickým príkladom môže byť kaštieľ v Deutschkreutzi (obr. 4) alebo Rechnitz. Rechnitzký kaštieľ má na rozdiel od deutschkreutzského uprostred jedného z krídel hranolovú hlavnú vežu so vstupnou bránou.

Kaštiele tohoto typu sa stavali aj v Sedmohradsku (Rumunsko), čoho dokladom môže byť kaštieľ v Mediesu Aurite z rokov 1630 až 1650 (obr.5).

Pre mnohé sedmohradské renesančné kaštiele sú charakteristické nárožné bašty s polygonálnym pôdorysom, často osembokým. Budovali sa pri prestavbách starších stredovekých hradov na štvorkrídlové opevnené kaštiele (Brincovenesti, Fagaras), ako aj na kaštieľoch blokového charakteru (Hoghiz, Miclosoara, Boiu-Topa). Nárožné bašty s polygonálnym pôdorysom sa uplatnili aj na niektorých východomaďarských a východoslovenských kaštieľoch. Blokový kaštieľ v Pácine (Maďarsko) má dve polygonálne nárožné bašty a bol obohnaný obranným múrom. Na sedmohradské vplyvy poukazujú aj tamojšie kamenárske práce⁹.

V Kecerovciach na východnom Slovensku sa nachádza renesančný blokový kaštieľ s polygonálnou nárožnou baštou, pripomínajúcou sedmohradské vzory. V Sedmohradsku (Rumunsko) sa budovali aj kaštiele blokového charakteru s valcovými vežami (Cetatea de Baltă - so štyrmi nárožnými baštami) aj s hranolovými vežami (Sînmiclăuş)¹⁰. Koncom 17. storočia začínajú aj sedmohradské kaštiele pomaly strácať pevnostný charakter.

4. Barok

Fortifikačné prvky pretrvávajú na slovenských ako aj ostatných uhorských kaštieľoch pomerne dlho, až do začiatku 18. storočia. Dôvody boli zrejme; Turci boli porazení v roku 1683 a Rákocziho povstanie bolo potlačené až v roku 1711. Potom už nastáva obdobie, keď kaštieľ prestáva plniť fortifikačnú funkciu a tomu zodpovedá aj jeho architektúra, ovplyvňovaná presadzujúcim sa barokovým slohom. Ten do našich krajín preniká pomaly, najprv sa uplatňuje baroková ornamentika a tvaroslovie, štvorkrídlová pôdorysná a hmotovo-priestorová skladba z obdobia renesancie pretrváva.

4.1 Barok na Slovensku

Štvorkrídlové barokové kaštiele sa stavali na Slovensku počas celej prvej polovice 18. storočia (Želiezovce 1720, Orlové 1. tretina 18. stor., Svätý Anton 1750).

Na barokové kaštiele sa prestavujú aj niektoré hrady. Príkladom môže byť prestavba hradu v Hlohovci na päťkrídlový barokový kaštieľ s vnútorným nádvorím v 1. pol. 18. storočia.

Súbežne s doznievajúcim realizovaním kaštieľov, ako štvorkrídlových budov s vnútorným nádvorím, začínajú sa prejavovať tendencie o uvoľnenie uzatvoreného pôdorysného usporiadania. Postrehnuteľné sú na prestavbe staršieho renesančného kaštieľa na veľkolepú barokovú rezidenciu v Bernolákove (obr. 7). Na tejto prestavbe, ktorá sa uskutočnila v rokoch 1714-1722, sa podieľal významný rakúsky architekt Joseph Emanuel Fischer von Erlach. Ďalší kaštieľ s tendenciou otvárania štvorkrídlovej hmotovej skladby, bol postavený vo Veľkom Bieli podľa návrhu Antona Erharda Martinelliho v rokoch 1722-1725, ako trojkrídlová budova s náznakom štvrtého krídla.

Snaha o uvoľnenie štvorkrídlového pôdorysu sa prejavuje aj na pôvodne renesančných kašliach formou asanácie jedného z krídiel, čím vzniká trojkrídlová pôdorysná skladba s čestným nádvorím (Horné Trhovište 1758, Tovarníky 3. štvrtina 18. stor.).

Charakteristickým znakom barokových kaštieľov sa stáva osovosť a symetria. Najvýznamnejšie priestory sa sústreďujú na 1. poschodie (tzv. piano nobile), pričom najreprezentatívnejšou miestnosťou sa stáva slávnostná sála, situovaná uprostred dispozície hlavného krídla. Často býva vyššia ako ostatné miestnosti, niekedy jej vnútorná výška zaberá aj dve podlažia. Pod ňou býva situovaná vstupná hala s reprezentačným schodiskom. Tieto priestory sa obyčajne nachádzajú v centrálnej časti kaštieľa a do exteriéru sa prezentujú formou prevýšeného stredového rizalitu. Interiérové steny, stropy a klenby bývajú často pokryté iluzívnymi nástennými maľbami, alebo figurálnymi motívmi s námietmi z antickej mytológie. K rozvinutej barokovej dispozícii patrí aj kaplnka s oratóriom, prístupná priamo z obytných priestorov v reprezentačnej časti (Svätý Anton, Holíč, Orlové)¹¹. Trojkrídlové pôdorysné usporiadanie z troch strán, obklopujúce čestné nádvorie (tzv. cour d'honneur), je pre kaštiele z obdobia vrcholného baroka typické (Veľké Leváre 1723, Gbely 1757). Baroková kompozičná osovosť sa prejavuje aj v okolí kaštieľa. Svoje uplatnenie nachádza v parkoch a záhradách, komponovaných na geometrických zásadách (francúzsky park) (obr. 9, 11), ale aj v stromových alejách. Zámerné upravovanie a architektonizovanie okolia kaštieľov s využívaním kompozičných princípov v krajine (osovosť, symetria, gradácia, akcent), s cieľom zvýrazniť dôležitosť, honosnosť a reprezentatívnosť šľachtického sídla, bolo novým a zároveň obohacujúcim počínom vo vývoji šľachtic-

kých sídel. Slovenské kaštiele z obdobia vrcholného baroka svojou formou inklinovali ku klasicizujúcim barokovým trendom. Bol to odraz vplyvu cisárskej Viedne.

V období neskorého baroka sa klasicizujúce tendencie na Slovensku zintenzívňujú. Naďalej pretrvávajú trojkrídlový pôdorys kaštieľov s čestným nádvorím. Neskorobarokové kaštiele tohto pôdorysného členenia sa nachádzajú v Bučanoch (2. pol. 18. storočia), v Mani (2. pol. 18. storočia), alebo v Horných Semerovciach (1763).

Ďalším posunom ku klasicizmu v období neskorého baroka je zjednodušovanie pôdorysnej a hmotovo-priestorovej skladby. Začína sa prejavovať v tretej štvrtine 18. storočia, obdĺžnikovým pôdorysom blokovej hmoty kaštieľa, ktorá je členená stredným, prípadne aj bočnými rizalitmi (Horné Otrokovce 2. pol. 18. stor., Dunajská Streda 70. roky 18. stor., Tomášikovo 1762).

V Šaci (1776) a v Bijacovciach (1780-85) boli vybudované zaujímavé neskorobarokové, päťkrídlové kaštiele, ktoré vychádzajú zo základného trojkrídlového typu s čestným nádvorím. Ku krídlam, vybiehajúcim z hlavného krídla sú priradené bočné krídla, paralelné s hlavným a orientované do strán. Rovnako ako pri kašli v Tomášikove, aj v Bijacovciach sú už reprezentačné priestory sústredené do prizemia. Táto hierarchia priestorov je typická skôr pre klasicistické kaštiele.

Dokladom významnej rokokovej prestavby je kaštieľ v Markušovciach. Pôvodne renesančný objekt bol rokokovo prefasádaný v roku 1773.

4.2 Barok v ostatných častiach Uhorska

Baroková tvorba kaštieľov v zvyšnej časti Uhorska sa vyvíjala podobne ako na Slovensku.

Jeden z prvých barokových kaštieľov v rámci Uhorska bol vybudovaný ešte za tureckého ohrozenia v Eisenstadte (Rakúsko), v rokoch 1663-1672 (obr. 6). Mal štvorkrídlovú dispozíciu, s masívnymi nárožnými rizalitmi. Táto hmotovo-priestorová a pôdorysná skladba sa zrejme vyvinula zo štvorkrídlových dispozícií kaštieľov s nárožnými bastiónmi, ktoré sa budovali na území Burgenlandu a Zadunajska.

Na území dnešného Maďarska, podobne ako na Slovensku, pôsobili významní rakúski architekti (Johan Lucas von Hildebrandt, Melichior Hefele, Franz Anton Pilgram). Barok v Uhorsku počas celého svojho vývoja taktiež inklinoval skôr ku klasicizujúcim formám, na čom mala svoj podiel cisárska Viedeň a tam pôsobiaci architekti, ktorí boli autormi najvýznamnejších kaštieľov. V dnešnom Maďarsku sa výrazne presadila trojkrídlová pôdorysná a hmotovo-

vo-priestorová skladba kaštieľov, spolu so všetkými prislúchajúcimi atribútmi ich barokovej tvorby. Jedným z prvých významných, skutočne barokových kaštieľov, bol letohrádok, postavený v Ráckeve, podľa návrhov Johana Lucasa von Hildebrandta (1702), pre Eugena Savojského, ktorý sa významne zaslúžil o zastavenie tureckej expanzie¹³. Jednopodlažný letohrádok s trojkrídlovým pôdorysom bol dokončený v r. 1722 Andrásom Mayerhofferom¹⁴. V roku 1763 sa vo Fertóde, na mieste kaštieľa z rokov 1720-1721, od Antona Erharda Martinelliho, začalo s výstavbou najrozsiahlejšieho barokového kaštieľa na území dnešného Maďarska. Kaštieľ, označovaný ako "maďarské Versailles", je komponovaný ako trojkrídlový, s bočnými krídlami podkovovito sa zaoblujúcimi, ktoré vytvárajú polootvorené čestné nádvorie. K týmto krídlam sa z vonkajšej strany pripájajú dve bočné krídla, paralelné s hlavným krídlom. Ďalší významný kaštieľ, ktorý sa stáva vzorom, bol vybudovaný v Gödöllő, pôvodne pre Grassalkovichovcov. Jeho pôdorysné riešenie vychádzalo z trojkrídlového konceptu s čestným nádvorím. Charakteristickým sa pre tento kaštieľ stala dvojica kupôľ nad stredným rizalitom. Z ďalších trojkrídlových kaštieľov s prevýšeným rizalitom a s čestným nádvorím je možné spomenúť objekty: v Nagytétényi z polovice 18.storočia, v Iharosberényi z r.1750, alebo prízemný objekt v Mándoku z r.1790.

Trojkrídlový kaštieľ v Pápe, ktorý vznikol v rokoch 1730-31 a 1750-58 na mieste stredovekého hradu, nemá do nádvoría orientovaný prevýšený stredový rizalit. Jeho bočné krídla ukončujú masívne pavilónové rizality, ktoré sú zastrešené manzardovými strechami.

Z významnejších kaštieľov, postavených na obdĺžnikovom pôdoryse s blokovou hmotou, ktorú členia stredný a nárožné rizality, je možné spomenúť kaštieľ v Szécsényi z rokov 1737-1753.

5. Klasicizmus

Architektúra kaštieľov v posledných desaťročiach 18. storočia sa dá vo všeobecnosti charakterizovať ako barokovo-klasicistická. Klasicizujúci barok prechádza plynule do raného klasicizmu, bez zreteľnejšej hranice. Postupne sa obmedzuje baroková ornamentika, charakter blokových, vo výnimočných prípadoch trojkrídlových pôdorysných skladieb, pretrvávajú. Formy a výzdoba sa v tvorbe kaštieľov časom stávajú triezvejšie, do popredia sa dostáva racionálnosť, funkčnosť a väčšia obľuba geometrických tvarov, v neposlednom rade aj spätosť s prírodou. Na neskorší architektonický výraz, nielen kaštieľov, mali vplyv archeologické nálezy zaniknutých antických miest Herculanea a Pompejí,

najmä však celková zmena myslenia s dôrazom na racionalitu a humanizmus.

5.1 Klasicizmus na Slovensku

Skutočne klasicistické, od barokových foriem a prvkov oslobodené kaštiele, sa objavujú na našom území až na začiatku 19. storočia. Dodržiavaním prísnej symetrie, vyváženými proporciami a priznanou tektonickou skladbou, sa podieľali na vytvorení harmonického celku. Zmenila sa aj kompozícia vo vzťahu objektu a okolitej krajiny, respektíve umelo vytvoreného prírodného prostredia. Na rozdiel od barokových kaštieľov, ktoré dominovali v krajine a kompozícia parkov zdôrazňovala ich monumentalitu, sa klasicistické kaštiele do krajiny harmonicky začleňujú, sú s ňou bezprostredne prepojené. Tomu je vo väčšine prípadov podriadená aj hierarchia interiérových priestorov. Reprezentačné priestory, v baroku umiestňované na 1. poschodie (piano nobile), sa situujú na prízemí, rovnako ako ostatné, počas dňa využívané miestnosti. Na poschodí sú umiestňované spálne, hosťovské izby a salóny. Hierarchii podlaží a priestorov zodpovedá aj výzdoba fasád. Najcharakteristickejším prvkom klasicistických kaštieľov sa stáva stĺpový portikus, zakončený trojuholníkovým tympanónom. Francúzsky park, navrhovaný pri barokových kaštieľoch, začína nahrádzať anglický park, ktorý je založený na voľnom, prirodzenom, organickom komponovaní prírodného prostredia (obr.10). Parky sa menia na lesíky s lúčkami, rybníkmi, vodnými tokmi a pod.

Kaštieľ, ktorý už niesol všetky znaky klasicistickej architektúry, avšak dožívala v ňom v baroku zaužívaná trojkrídlová pôdorysná skladba, bol na začiatku 19. storočia vybudovaný v Solčanoch¹⁵. Stavba je pripisovaná architektovi z okruhu Mihályu Pollacka¹⁶.

Typ klasicistického kaštieľa blokového charakteru s bočnými rizalitmi, zdôraznený stĺpovým portikom, reprezentuje objekt v Dolnej Krupej (obr.12), postavený v dvoch etapách (1. v rokoch 1793-94, J.Thaller; 2. v rokoch 1818-21, A. P. Riegl).

Realizovali sa aj kaštiele blokového charakteru bez bočných rizalitov, ako napr. objekt v Pečeňadoch (1820-24), ktorého autorstvo je pripisované Mihályovi Pollackovi¹⁷.

Podľa projektu Aloisa Pichla z r. 1818¹⁸ bolo postavené južné klasicistické krídlo kaštieľa v Topoľčiankach. Je to výnimočné dielo v rámci celého bývalého Uhorska. Na rozdiel od ostatných klasicistických kaštieľov, realizovaných v Uhorsku, sa v jeho architektúre odrážajú severotalianske vplyvy. Zrejme ešte barokom ovplyvnená je kruhová ústredná sála a nad ňou vytvorená kupola s laternou. Pôvod

v baroku má tiež situovanie reprezentačných priestorov na úroveň poschodia. Dispozičné riešenie je dvojtraktové. Blokovej hmote kaštieľa s bočnými rizalitmi dominuje stredný rizalit so stĺpovým portikom na úrovni poschodia, zakončený trojuholníkovým tympanómom (obr.13).

V období klasicizmu bolo na Slovensku postavených množstvo menších kaštieľov a kúrií, ktoré v podstate v menšej mierke opakovali ten istý princíp, aký sa uplatňoval pri kaštieľoch, t.j. blokova stavba so stĺpovým portikom, niekedy aj s bočnými rizalitmi, zväčša dvojtraktová (Gbeľany, Hajnáčka). Samozrejme, že existujú aj výnimky, ako napríklad trojkřídlová kúria v Kalinčiakove¹⁹.

5.2 Klasicizmus v ostatných častiach Uhorska

Veľmi výrazne sa presadila klasicistická architektúra v maďarskej časti bývalého Uhorska. Po období plynulého prechodu klasicizujúceho baroka do raného klasicizmu, nastáva tam začiatkom 19. storočia rozmach výstavby klasicistických kaštieľov a kúrií. Ich situovanie v prírodnom prostredí a prepojenosť s ním, pôdorysná a hmotová skladba, ako aj zvýraznenie priečelia stĺpovým portikom, boli temer totožné s princípmi uplatňovanými na Slovensku. Dôsledne sa tu dodržiavala symetria objektov, ako aj situovanie reprezentačných priestorov na prízemí. Kaštiele boli zastrešené valbovými (už nie manzardovými) strechami, s nižšími sklonmi, ako v predchádzajúcich slohových obdobiach. Klasicistické tendencie, vychádzajúce z Francúzska, prípadne Talianska sa dostávali na územie Uhorska sprostredkovane cez architektov, pôsobiacich v Rakúsku. Preto aj najranejšie formy už vyváženej klasicistickej architektúry kaštieľov sa objavujú v Zadunajsku. Kaštieľ v Csákváre sa realizoval v dvoch etapách (1778-1781 a 1816-1823) a autorom jeho konečnej podoby bol Charles Moreau²⁰. Pôdorysnú skladbu vytvárajú tri křídla, usporiadané do tvaru písmena "U", čo je ešte barokový princíp. Reprezentačné miestnosti sú situované do prízemí, priečelie je v osi zvýraznené stĺpovým portikom a fasády už nezdobí barokový dekor. Výstavbu kaštieľa v Dégu, s dominantným rizalitom so stĺpovým portikom a výraznejšie vystupujúcimi bočnými rizalitmi, ukončili v roku 1826 podľa návrhu Mihály Pollacka.

Dvojpodlažné blokove kaštiele bez bočných rizalitov, zdôraznené iba stĺpovými portikami, boli postavené Józsefom Hildom v Lovasberényi (1804-1810) a v Gyömrő (1840 - 1842).

Blokový typ kaštieľa so stĺpovým portikom, vybudovaným nad terasou v úrovni 1. poschodia, nesenou masívnymi stĺpmi, zrealizovali v Bajne v roku 1834. Autorom projektu bol József Hild.

Typ blokoveho kaštieľa so stredným rizalitom a terasou, nesenou stĺpmi, bol vytvorený v Újszászi v r. 1830.

Okrem výstavby nových kaštieľov sa mnohé staršie prestavovali v klasicistickom slohu a stavali sa aj prízemné kúrie na obdĺžnikovom pôdoryse, alebo pôdoryse v tvare písmena L²¹.

6.1 Romantizmus, neoslohy, eklektizmus a secesia na Slovensku

Počiatky uplatňovania romantizmu v areáloch kaštieľov sa objavujú už v období klasicizmu, keď popri klasicistických pavilónkoch sa začínajú budovať v anglických parkoch aj menšie romantické stavbičky a zrúcaniny.

Silnejšie romantické tendencie sa začali v architektúre kaštieľov prejavovať v 40. rokoch 19. storočia. Architektúra romantizmu sa pokúšala vytvoriť protiklad klasicistickej skromnosti, racionalnosti a funkčnosti. Naopak, ich spoločným znakom bolo čerpanie inšpirácií a foriem z architektonickej tvorby minulosti.

Neskorý klasicizmus prechádzal do romantizmu obdobím klasicizujúceho romantizmu, v ktorom sa prelínala architektúra oboch období. Nastáva uvoľnenie prísnej symetrie objektov a ich vstupné časti prestávajú byť silne akcentované. Členenie fasád sa opäť stáva plastickejšie a ich výtvarná výzdoba bohatšia. Príkladom klasicizujúceho romantizmu môže byť kaštieľ v Bystranoch, postavený okolo roku 1860, s dvoma křídla, ktoré majú postranné pavilóny. Časť fasády jedného z křidiel tvorí otvorená stĺpová loggia²².

Inšpiráciou pre romantické prestavby kaštieľov na Slovensku sa stala, tak ako v okolitých krajinách, anglická neskorá gotika (tudorovská gotika), respektíve anglická neogotika. Vonkajšími formálnymi znakmi architektúry tohoto obdobia boli bohato používané cimburia, otvory zaklenuté lomeným oblúkom, ako aj znovuoobjavenie motívu veže. Významná prestavba kaštieľa bola v tomto období realizovaná v Rusovciach (1841-1844), podľa návrhov viedeňského architekta Franza Beera, ktorý sa podieľal aj na prestavbe zámku v Hľubokej nad Vltavou (Česká republika) a prestavbe kaštieľa vo Veľkých Uherciach (1845-1860) podľa projektu architekta Aloisa Pichla.

V druhej polovici 19. storočia a začiatkom 20. storočia sa popri romantizme rozvíjali aj historizujúce neoslohy, preberajúce tvaroslovie z predošlých slohových období. Kaštiele sa zväčša prestavovali a dostavovali, ale budovali sa aj novostavby. Novovznikajúce objekty, ktoré neboli výsledkom prestavieb, sa takmer vôbec nepridŕžali pôdorysných

schém kaštieľov toho obdobia, z ktorého preberali tvaroslovie. Vnútorne dispozície sa tiež zväčša úplne nekopírovali z predchádzajúcich období, ale boli výsledkom nárokov na vtedajšie pohodlné bývanie.

Popri neogotike, ktorá zrejme najviac ovplyvnila architektonický výraz kaštieľov druhej polovice 19. storočia, sa objavili aj niektoré neorenesančné (Moravany nad Váhom, Bošany) a neobarokové prestavby, alebo novostavby (Klátova Nová Ves, Horné Otrokovce, Spišský Hrhov).

K romantizmu a historizujúcim neoslohom sa neskôr pridáva aj eklektická architektúra, v rámci ktorej dochádza k voľnému výberu tvaroslovia jednotlivých slohových období a ich uplatneniu v novovznikajúcich kompozíciách kaštieľov. Pôdorysná a hmotová skladba týchto objektov je pomerne zložitá. Takto vzniká v roku 1888 kaštieľ v Skýcove. Na výslednom objekte ovplyvnenom architektúrou stredovekých hradov boli použité hlavne románske, gotické a renesančné formy a prvky. Dojmom syntézy všetkých slohových období pôsobia členité kaštiele, plné foriem a tvarov, ktoré boli postavené v roku 1891 v Tesárskych Mlyňanoch, v roku 1899 v Budmericiach a v roku 1900 v Bratislave-Prievoze²³. V rokoch 1880-1886 sa realizovala aj prestavba kaštieľa v Betliari²⁴.

Secesia definitívne završuje architektonický vývoj kaštieľov na Slovensku i v priľahlých krajinách. V tomto období vzniká už iba zopár posledných objektov tohto druhu (Abrahám 1899, Janova Ves 1906, Kunerad 1916). Šľachta a majetní podnikatelia strácajú záujem o bývanie na vidieku, čoho potvrdením môžu byť aj secesné kaštiele, ktoré majú skôr charakter vil.

6.2 Romantizmus, neoslohy, eklektizmus a secesia v ostatných častiach Uhorska

Ako na Slovensku, tak aj v ostatných krajinách vtedajšieho Uhorska, sa romantizmus začína prejavovať v architektúre kaštieľov a ich areálov už v období klasicizmu, formou umelých zrúcanín v anglických parkoch. Jeden z prvých kaštieľov v Maďarsku, ktorého architektonický výraz fasád bol výsledkom premiešania romantizmu s empírom bol vybudovaný v Nyirábrányi v roku 1824²⁵. Realizácia kaštieľa v Ikervári v rokoch 1846-1847, znamenala určitý posun od jednoduchej striedmosti klasicizmu. Prvky, uplatnené pri jeho návrhu ešte ovplyvňoval doznievajúci klasicizmus, ale jeho členitá hmota už inklinovala k romantizmu. Autorom tohto kaštieľa bol Miklós Ybl.

40. roky 19. storočia sa stali v Maďarsku medzníkom preváženia romantizmu nad klasicizmom. Anglická neskorá gotika (trudorovská gotika)

vytvorila vzor nielen pre architektúru kaštieľov. Významné doklady tohto obdobia sa nachádzajú v Katymáre (1855), Nádasdladányi (1873) a v Mártonvásári (1875). Na spôsob stredovekého hradu bol zrealizovaný v Tiszadobe (1880-1885) veľkolepý kaštieľ, podľa projektu Artúra Meiniga²⁶.

Na území Uhorska postavili aj niekoľko kaštieľov inšpirovaných architektúrou anglických vidieckych panských sídel, ako napríklad v Szeleste (Maďarsko) v roku 1855 a v Bogáte (Maďarsko) v rokoch 1856-1860²⁷.

Neskôr architektúru kaštieľov ovplyvnili historizujúce neoslohy. Okrem už spomínanej, širšie uplatnenej neogotiky, sa v menšej miere prejavila aj neoromanika. Príkladom môže byť kaštieľ v Gici (Maďarsko) z roku 1860. Medzi najvýznamnejšie neorománske kaštiele z územia bývalého Uhorska patrí objekt v Rotenturm an der Pinka (Rakúsko), vybudovaný podľa návrhu Antala Webera v roku 1862²⁸.

Neorenesancia sa na maďarských vidieckych kaštieľoch neodrazila v takej miere, ako v mestách. Vybudovaných bolo iba zopár kaštieľov, ako napríklad v Ókigyósi (1875-1879), alebo v Ture (1883).

V neobarokovom štýle prestavali tiež kaštieľ v Keszthelyi (Maďarsko) v rokoch 1883-1887. Táto významná neoslohová prestavba prezrádza čerpanie vzorov z viedeňského Belvederu a drážďanského Zwingeru²⁹.

Vo východnej časti bývalého Uhorska sa objavujú kaštiele inšpirované byzantskou a orientálnou architektúrou (Arcalia, Rumunsko, 2. pol. 19. stor.).

Koncom 19. storočia dochádza k eklektickému zmiešavaniu tvarosloví jednotlivých slohových období. V tomto čase boli na území dnešného Maďarska vybudované kaštiele v Tóalmási (1894-1895), Nagymagócsi (1896-1897), alebo prestavané staršie objekty v Balkányi (1890)³⁰.

Začiatok 20. storočia znamenal postupné ukončenie výstavby kaštieľov v celom bývalom Uhorsku. Napriek tomu sa ešte aj v tomto období vyskytli v rôznych častiach vtedajšieho Uhorska novostavby secesných kaštieľov. Okrem už spomínaného Slovenska sa postavili napríklad: v Szirme (1902), podľa projektu Ödöna Lechnera a Bélu Lajtu a tiež v Erdőkurte (1903) podľa návrhu Lóránda Almási Balogha, na území Maďarska. Od toho istého autora pochádza kaštieľ v Bucováte (1898-1901) na území Rumunska. Na prelome 19. a 20. storočia vznikol aj kaštieľ v rumunskom Şimande, ktorý sa prezentuje bohatým secesným tvaroslovím. Príkladom secesného kaštieľa z územia súčasnej Juhozápadnej Európy je objekt v Aleksa Santici z rokov 1906-1907 od Rezsóa Hikischa³¹.

7. Počiatky pamiatkovej obnovy kaštieľov

Začiatkom 20. storočia dochádza k uvedomeniu si historickej aj kultúrno-spoločenskej hodnoty kaštieľov, a taktiež k postupnému presadzovaniu požiadaviek modernej pamiatkovej starostlivosti v praxi. V tomto období sa uskutočňujú prvé významnejšie obnovy kaštieľov, s cieľom (na rozdiel od purizmu) zachovať a obnoviť všetky hodnotné časti, prvky a detaily týchto objektov, bez ohľadu na obdobie ich vzniku.

Poznámky:

- 1) Horváth, H.: Régvolt magyar kastélyok, Gemini, Budapest 1998, s.10,11,263
- 2) Pamiatky na Slovensku, Súpis pamiatok zv. 4, Obzor, Bratislava 1978, s.77
- 3) Majzlík, D., Kibic, K.: Vývoj architektúry v renesancii a baroku, Alfa, Bratislava 1992, s. 99
- 4) Majzlík, D., Kibic, K.: c. d., s.103
- 5) Križanová, E., Puškárová, B.: Hrady, zámky a kaštiele na Slovensku, Šport, Bratislava 1990, s.15
- 6) Križanová, E., Puškárová, B.: c.d., s.142
- 7) Okša, A.: Kaštieľ Radošina, reštaurátorský a umelecko-historický výskum fasád, 1997
- 8) Križanová, E., Takátsová, J.: Považské kaštiele z okolia Trenčína, Pamiatky a múzeá 3, 1997, s.35
- 9) Dercsényi, B., Koppány, T.: Mansions in Hungary, Officina Nova, Budapest 1992, s. 90
- 10) Guttmann, S.: Destiny of the mansions from the counties Alba and Sibiu, TUSNAD 1996, s.154-157
- 11) Križanová, E., Puškárová, B.: c.d., s.17
- 12) Horváth, H.: Régvolt magyar kastélyok, Gemini, Budapest 1998, s.121
- 13) Horváth, H.: c.d., s.16
- 14) Dercsényi, B., Koppány, T.: c.d., s. 100
- 15) Súpis pamiatok na Slovensku, zv. 3, Obzor, Bratislava 1969, s. 143
- 16) Okres Topoľčany, historicko-vlastivedná monografia, Obzor, Bratislava 1988, s. 375
- 17) Hromník, M.: Pečeňady 1216-1996, 1996, s. 23
- 18) Križanová, E., Puškárová, B.: c.d., s. 196
- 19) Lukáčová, E.: Vývoj architektúry IV, STU, Bratislava 1992, s. 17
- 20) Horváth, H.: c.d., s. 24,126
- 21) Horváth, H.: c.d., s. 25, 26
- 22) Lukáčová, E.: c.d., s. 57
- 23) Lukáčová, E.: c.d., s. 83
- 24) Gyorgy, T.; Olexa, L.: Obnova kaštieľa v Betliari, Pamiatky a múzeá 2, 1995, s. 4
- 25) Horváth, H.: c.d., s.174
- 26) Horváth, H.: c.d., s.177
- 27) Horváth, H.: c.d., s. 31

- 28) Horváth, H.: c.d., s. 31
- 29) Horváth, H.: c.d., s. 32, 143
- 30) Horváth, H.: c.d., s. 31, 32
- 31) Horváth, H.: c.d., s. 33, 86,153, 192, 199

Použitá literatúra:

- Bóna, M.: Nitrianska Streda, renesančný kaštieľ, stavebno-historický výskum, stručná nálezová správa za rok 1997
- Dercsényi, B.; Koppány, T.: Mansions in Hungary, Officina Nova, Budapest 1992
- Encyklopédia Slovenska, III. zv., Veda, Bratislava 1979, s. 54-55
- Furu, Á.: The state of Transilvanian mansions, TUSNAD 1996, s.158-160
- Guttmann, S.: Destiny of the mansions from the counties Alba and Sibiu, TUSNAD 1996,
- Gyorgy, T.; Olexa, L.: Obnova kaštieľa v Betliari, Pamiatky a múzeá 2, 1995, s.3-7, s.154-157
- Herout, J.: Staletí kolem nás, Panorama, Praha 1981
- Historic Mansions, Castles and Palaces, The Hungarian National Tourist Office
- Horváth, H.: Régvolt magyar kastélyok, Gemini, Budapest 1998
- Hromník, M.: Pečeňady 1216-1996, 1996
- Klátova Nová Ves 1293-1993, Obecný úrad Klátova Nová Ves 1993
- Križanová, E.; Puškárová, B.: Hrady, zámky a kaštiele na Slovensku, Šport, Bratislava 1990
- Križanová, E.; Takátsová, J.: Považské kaštiele z okolia Trenčína, Pamiatky a múzeá, 3, 1997, s.34-40
- Lukáčová, E.: Vývoj architektúry IV., v rokoch 1770-1918 na Slovensku, STU, Bratislava 1992
- Majzlík, D.; Kibic, K.: Vývoj architektúry v renesancii a baroku, Alfa, Bratislava 1992
- Okres Topoľčany, historicko-vlastivedná monografia, Obzor, Bratislava 1988
- Okša, A.: Kaštieľ Radošina, reštaurátorský a umelecko-historický výskum fasád 1997
- Pamiatky a múzeá 5-6, 1992, Barok na Slovensku
- Pamiatky na Slovensku, Súpis pamiatok, zv. IV., SÚPSOP, Obzor, Bratislava 1978
- Pisoň, S.: Hrady, zámky a kaštiele na Slovensku, Osveta, Martin 1983
- Plaček, M.: Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku, Libri, Praha 1996

Postavaru, J.: The case of Bethlen castle in Boiu-Topa, TUSNAD 1996, s.89-92

Sborník z mezinárodního symposia: Nová úloha hradu a zámku v životě společnosti, Praha-Bratislava 18.-24. září 1983, Státní ústav památkové péče a ochrany přírody, Odborové informační středisko, Praha 1984

Súpis pamiatkových výskumov vykonaných v Projektovom ústave kultúry v Bratislave v rokoch 1975-1989, Projektový ústav kultúry, Bratislava 1990

Súpis pamiatok na Slovensku, zv.I.-III., Obzor, Bratislava 1967-1969

Syrový, B. a kol.: Architektura - svědectví dob, SNTL, Praha 1987

Topoľčany a okolie, Turservis, Bratislava 1994

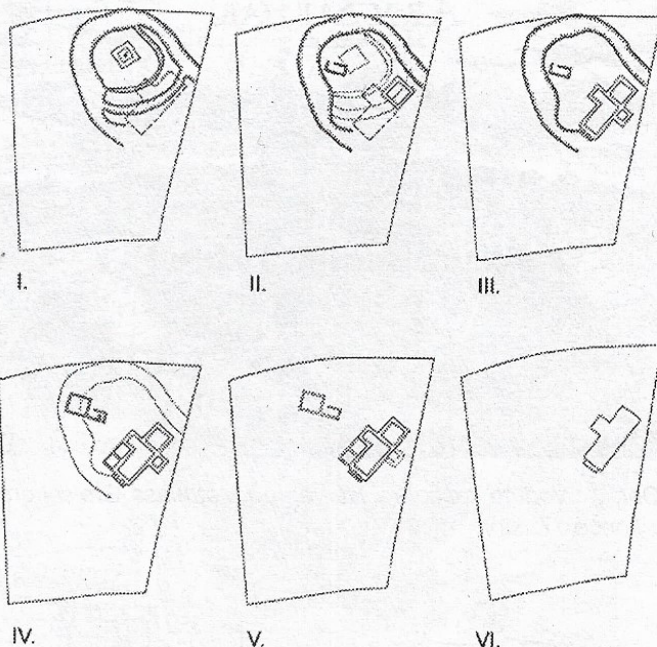
Tóthová, Š.: Výsledky historicko-archeologického prieskumu v areáli NKP kaštieľa v Holíči, Pamiatky a múzeá,3, 1983, s. 28-33

Tudos, K.: The Renaissance castle from Miclosoara, TUSNAD 1996, s.72-76

Uhlár,V.; Stanček, P.: Nitrianska Blatnica 1185-1985, Vlastivedné múzeum v Topoľčanoch, 1986

Vlček, P.: Encyklopedie českých zámku, Libri, Praha 1996

Zoznam lokalít, v ktorých sa vyskytujú kaštiele zapísané v Štátnom zozname SSR (1983), Pamiatky a múzeá, 4, 1983, s.VI,

Obr. 1

Vývoj šľachtického sídla v Šimonovanoch

I. fáza pred pol. 13. stor.

II. fáza 2. pol. 14. stor.

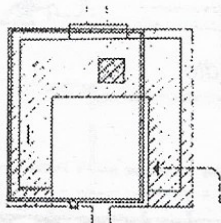
III. fáza 1. pol. 15. stor.

IV. fáza pol. 15. stor.-16. stor.

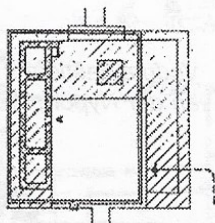
V. fáza okolo r. 1600 (renesančná fáza)

VI. fáza rok 1897 (romantické úpravy)

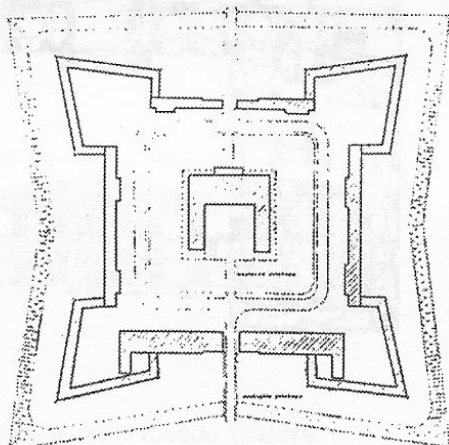
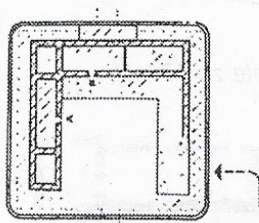
12.-13. stor.

14. stor.

15. stor.

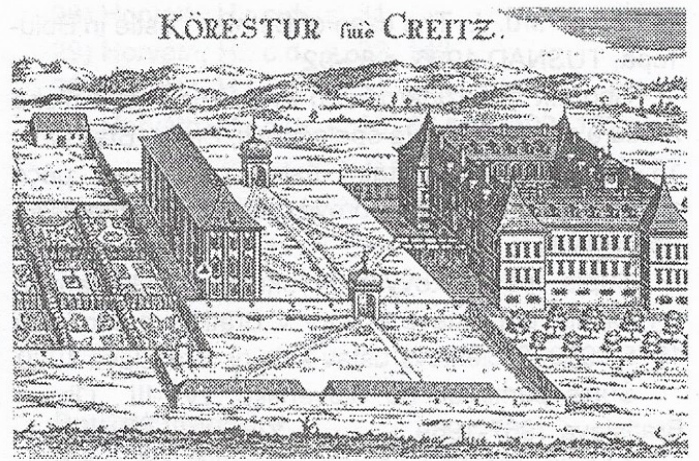
16. stor.

Obr. 2

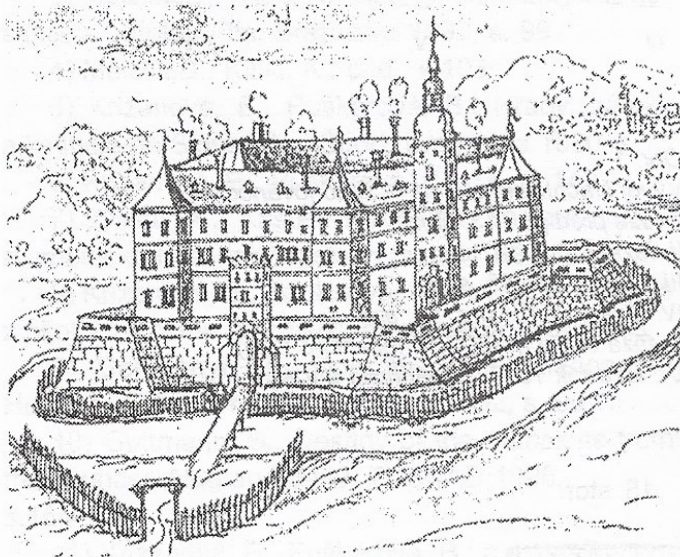
Vývoj šľachtického sídla v Holíči

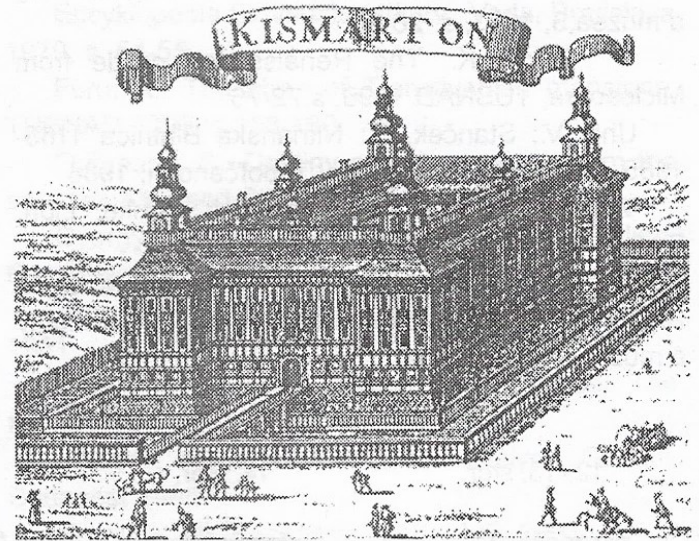
Obr. 3 Veduta kaštiela v Sárvári od Matthiasa Greischera z konca 17. stor.

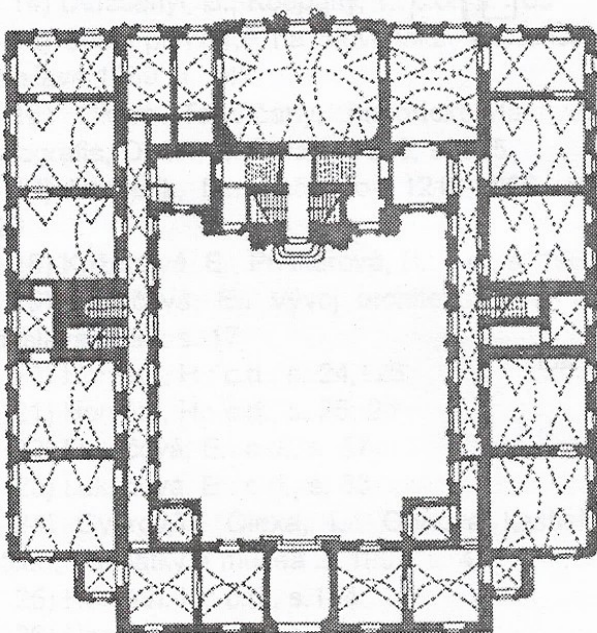
Obr. 4 Veduta kaštiela v Deutschkreutzi od Matthiasa Greischera z konca 17. stor.

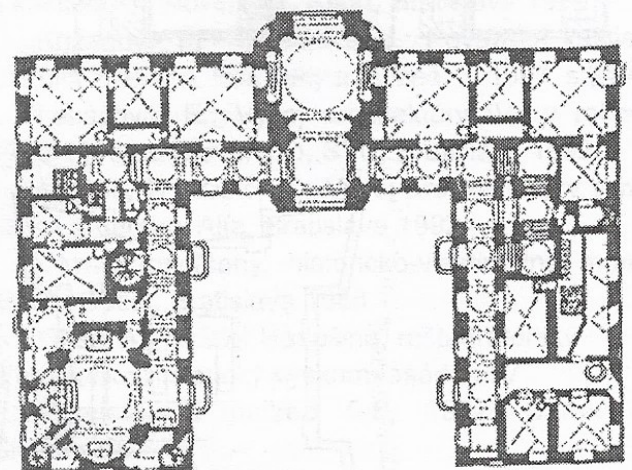
Obr. 5 Veduta kaštiela v Mediešu Aurite zo 17. stor.

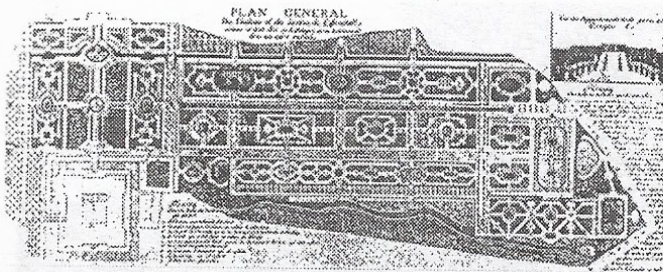
Obr. 6 Veduta kaštiela v Eisenstate, Justus van der Nyport, 1686

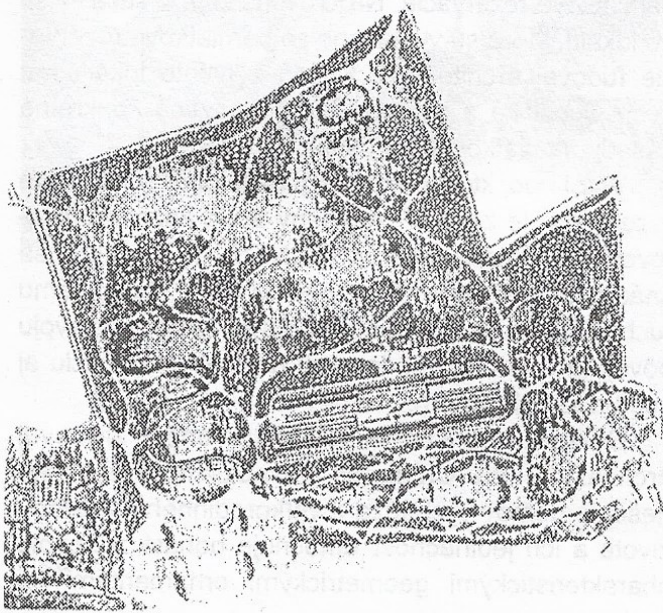
Obr. 7 Pôdorys prízemia kaštiela v Bernolákove

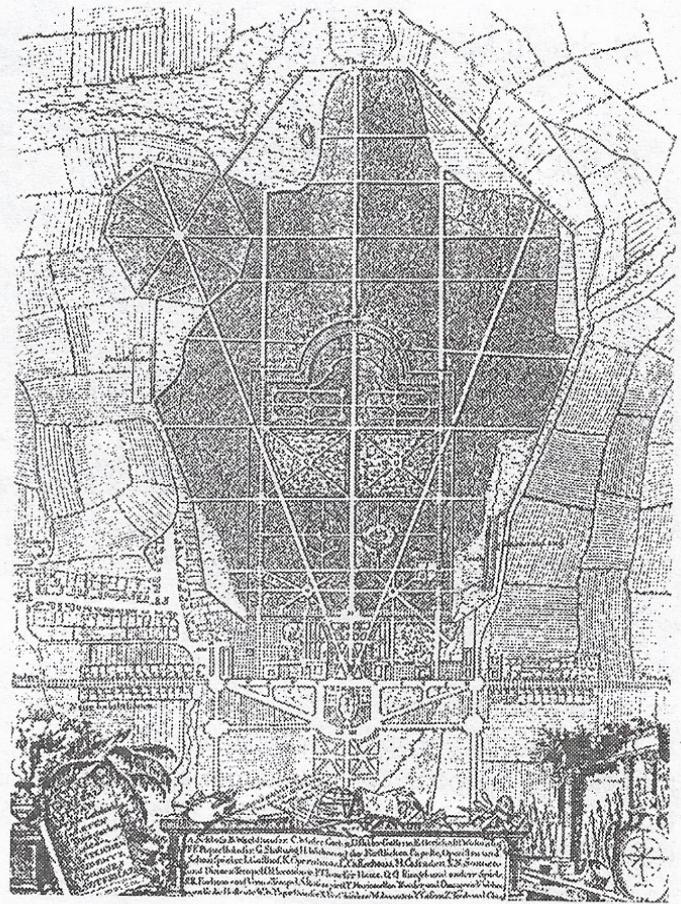
Obr. 8 Pôdorys prízemia kaštiela vo Vizoviciach

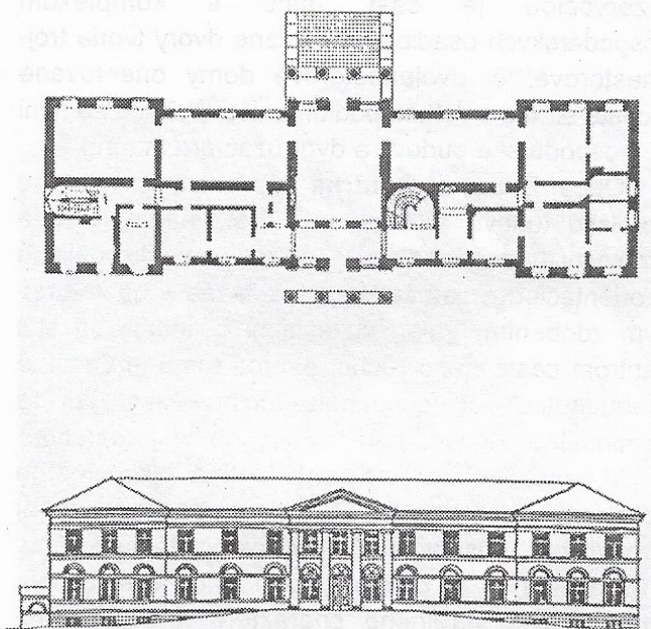
Obr. 9 Návrh francúzskeho parku v Eisenstade

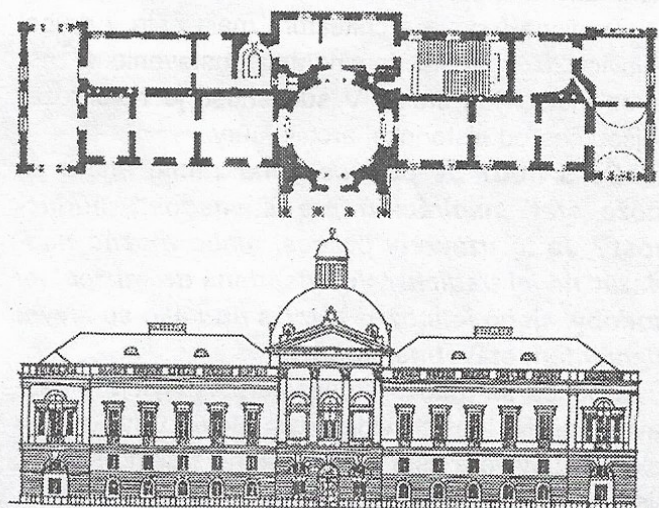
Obr. 10 Návrh anglického parku v Eisenstade

Obr. 11 Návrh francúzskeho parku vo Fertőde z roku 1784

Obr. 12 Pôdorys prízemia a čelná fasáda kaštieľa v Dolnej Krupej

Obr. 13 Pôdorys prízemia a čelná fasáda kaštieľa v Topolčiankach